วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

The Spiritual Leadership of Dr. Jaiphet Klajon and the Management of Health through the Self-reliant Health learning Center According to the Sufficiency Economy

ภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจน กับการจัดการสุขภาพผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

Sudjai Sohap[1*], & Korn Kangsadarnporn[2]

สุดใจ โสะหาบ[1*], & กรณ์ กังสดารพร[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Sudjai Sohap*
สุดใจ โสะหาบ
College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University, Thailand.
วิทยาลัยผู้นำและนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
Email: Sujai762@gmail.com

2. Korn Kangsadarnporn
กรณ์ กังสดารพร
College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University, Thailand.
วิทยาลัยผู้นำและนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
Email: apirat.k@rsu.ac.th

คำสำคัญ:
ภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณ, การจัดการสุขภาพ, ศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

Keywords:
The Spiritual Leadership, Management of Health, The Self-reliant Health Learning

Article history:
Received: 23/02/2025
Revised: 10/04/2025
Accepted: 18/08/2025
Available online: 24/08/2025

How to Cite:
Sohap, S. &. Kangsadarnporn, K. (2025). The Spiritual Leadership of Dr. Jaiphet Klajon and the Management of Health through the Self-reliant Health learning Center According to the Sufficiency Economy. *Journal Dhamma for Life,* 31(3*),* 421-444.

ABSTRACT

This qualitative research aimed to: (1) explore Dr. Jaiphet Klajon's health management philosophy through the Self-Reliant Health Learning Center guided by the Sufficiency Economy Philosophy, (2) examine the outcomes of health management at the center, and (3) present the spiritual leadership of Dr. Jaiphet Klajon. Data were collected through in-depth interviews with Dr.Jaiphet Klajon and volunteers of the Natural Way of Medicine network.

The findings revealed that Dr. Jaiphet Klajon's concept emphasizes self-reliant living based on natural principles to promote well-being, household stability, and sustainable communities. The outcomes of the center's practices include self-treatment of illnesses, improved health, reduced defilements, development of volunteer networks and leadership skills, and reduced household expenses. Dr.Jaiphet Klajon's spiritual leadership is characterized by a clear vision, moral integrity, trustworthiness, compassionate care, and a model of virtuous living. These attributes led to transformations in five areas: health, economy, society, wisdom, and the emergence of a social innovation—self-reliant health based on Natural Way of Medicine. In conclusion, Dr.Jaiphet Klajon's spiritual leadership aligns with the Sufficiency Economy Philosophy and should be promoted as a model for public health initiatives and community empowerment.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดในการจัดการสุขภาพของ ดร. ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (2) เพื่อศึกษาผลการจัดการสุขภาพผ่านศูนย์เรียนรู้ฯและ (3) เพื่อนำเสนอภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจน การวิจัยเป็นแบบเชิงคุณภาพโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับ ดร.ใจเพชร กล้าจน และจิตอาสาแพทย์วิถีธรรม

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดการจัดการสุขภาพของ ดร. ใจเพชร กล้าจน เน้นการพึ่งตนด้วยวิถีธรรม เพื่อสร้างชีวิตที่ดี ครอบครัวมั่นคง สังคมพึ่งพาได้ และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน ผลการจัดการสุขภาพได้แก่ ผู้เข้าร่วมสามารถรักษาตนเองจากโรคบางชนิด มีสุขภาพดีขึ้น ลดกิเลส มีเครือข่ายจิตอาสา เกิดภาวะผู้นำ และลดรายจ่ายในครัวเรือนส่วนภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจน ประกอบด้วยวิสัยทัศน์ชัดเจน เป็นแบบอย่างแห่งธรรมะ มีบารมี ความไว้วางใจ ซื่อตรง และใส่ใจผู้อื่น ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสะท้อนใน 5 ด้าน ได้แก่ สุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม ปัญญา และนวัตกรรมสังคมด้านสุขภาพพึ่งตน สรุปได้ว่าภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจน สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และควรส่งเสริมการเผยแพร่แนวทางสุขภาพพึ่งตนนี้แก่ประชาชนและหน่วยงานด้านสุขภาพ

บทนำ

องค์การอนามัยโลกได้ให้ความหมายของคำว่าสุขภาพไว้ว่า สุขภาพ หมายถึง “สุขภาพ คือ ภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม ไม่ใช่เพียงการไม่มีโรคหรือความเจ็บป่วยเท่านั้น” (WHO, 2568, ออนไลน์) การที่บุคคลจะมีสุขภาพดีได้นั้นต้องมีผลจากหลายองค์ประกอบและหลายเหตุปัจจัย ทั้งสภาพทางครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัย รวมทั้งโอกาสที่จะได้รับองค์ความรู้และแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง นับเป็นสิ่งที่หายากยิ่งในสังคมปัจจุบัน จากข้อมูลการเสียชีวิตของประชากรโลกในปี พ.ศ. 2560 พบว่ามากกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ของการเสียชีวิตมีสาเหตุมาจากโรคเรื้อรังและไม่ใช่โรคติดต่อโรคที่ทำให้มีผู้เสียชีวิตมากที่สุดคือโรคหัวใจและหลอดเลือดเป็นสาเหตุของการเสียชีวิตราว 1 ใน 3 โรคที่ไม่ติดต่ออื่น ๆ เช่น โรคเบาหวาน โรคทางเดินหายใจและความจำเสื่อมก็ติดอันดับต้น ๆ เช่นกัน (ฮันนาห์ ริตชี, Role,อ็อกซ์ฟอร์ด มาร์ติน สกูล, 2562, ออนไลน์) อีกทั้งจากข้อมูลในปี 2565 ประชากรโลกเสียชีวิตจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง หรือ NCD ถึง 41 ล้านคนต่อปี คิดเป็น 74 เปอร์เซนต์ ของการเสียชีวิตของผู้คนทั่วโลก ทั้งที่เป็นโรคที่เกิดจากพฤติกรรมและสามารถป้องกันได้ และผู้อำนวยการองค์การอนามัยโลกด้านโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ได้ย้ำเตือนว่าการเสียชีวิตส่วนใหญ่นั้นสามารถป้องกันได้ โดยระบุว่า “ในทุก 2 วินาที จะมีผู้ที่อายุต่ำว่า 70 ปี เสียชีวิตจากโรค NCD” และ 86 เปอร์เซนต์ ของการเสียชีวิตก่อนวัยอันควร เกิดขึ้นกับผู้คนในประเทศรายได้น้อยและปานกลาง ทำให้โรค NCD เป็นประเด็นปัญหาทั้งในด้านความเท่าเทียม การพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่นเดียวกับปัญหาด้านสาธารณสุขระดับโลก (วีโอเอ, 2565, ออนไลน์)

ในปี 2564 ประเทศไทยมีอัตราเสียชีวิตต่อประชากร 100,000 คน ล้วนมีสาเหตุหลักมาจาก 7 กลุ่มโรคร้าย คือ มะเร็งและเนื้องอกทุกชนิด (128.50 คน) รองลงมาคือ หลอดเลือดในสมอง (55.50 คน) ปอดบวม (49.70 คน) หัวใจขาดเลือด (33.50 คน) เบาหวาน (24.50 คน) ความดันโลหิตสูง (14.50 คน) และ เอดส์ (5.50 คน) ตามลำดับ (อนรรฆพร ลายวิเศษกุล, 2564, ออนไลน์) ซึ่งเป็นข้อมูลจากสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (NESDB) สอดคล้องกับการเสียชีวิตของประชากรโลก ที่พบว่าการเสียชีวิตจากโรค NCD เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันผู้คนต่างพยายามแสวงหาทางเลือกในการรักษาพยาบาลหลากหลายวิธี ทั้งการแพทย์แผนปัจจุบัน และแพทย์ทางเลือกต่าง ๆ แต่การรักษาจำเป็นจะต้องมีค่าใช้จ่ายจึงจะได้รับความสะดวกสบายในการรักษา และต้องคุ้มค่ากับค่าใช้จ่ายที่สูญเสียไป จึงเกิดโรงพยาบาลเอกชนขึ้นมาเป็นทางเลือกให้กับผู้มีความสามารถที่จะจ่ายได้ ส่วนหนึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระจากโรงพยาบาลของรัฐที่ให้บริการประชาชนผู้มีรายได้น้อยถึงระดับปานกลาง แต่ผู้ป่วยต้องอดทนกับระยะเวลาการรอคอยในการรักษาผู้ป่วยบางรายแสวงหาการรักษาพยายาบาลตามความต้องการของตนเองได้ พบว่ามีจำนวนมากเสียค่าใช้จ่ายไม่น้อย บางครั้งถึงหลักหลายล้านบาท ซึ่งก็ไม่สามารถรักษาโรคให้หายขาดได้ แต่เป็นเพียงการประคับประคองให้อยู่กับโรคไปได้นานที่สุดเท่านั้น

จนกระทั่ง นายสำเริง มีทรัพย์ (ดร. ใจเพชร กล้าจน) ซึ่งรับราชการในโรงพยาบาลหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร กระทรวงสาธารณสุขได้เห็นความทุกข์จากการเจ็บป่วยของประชาชนที่เข้าไปรับการรักษาในโรงพยาบาลมาหลายปี แต่โรคหรืออาการเจ็บป่วยของคนไข้ไม่เคยหายขาด มีแต่นับวันจะได้โรคเพิ่มขึ้น ได้ยามารับประทานมากขึ้น ในที่สุดก็เกิดโรคแทรกซ้อนตามมาจากการรับประทานยาติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน เมื่อคนไข้แน่นโรงพยาบาล ทำให้การบริการในโรงพยาบาลไม่สามารถรองรับผู้ป่วยได้ แม้จะมีการคัดกรองโดยนำคนไข้โรคเรื้อรัง หรือโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ไปรับการรักษาต่อที่สถานีอนามัยตำบล แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ผู้ป่วยก็ยังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และผู้ป่วยที่เจ็บป่วยอยู่เดิมมีภาวะแทรกซ้อนเพิ่มขึ้น ทำให้สถานีอนามัยต้องรับภาระหนักขึ้น นายสำเริง มีทรัพย์ จึงสนใจที่จะศึกษาหาวิธีที่จะช่วยลดความทุกข์ ความเดือดร้อนจากการเจ็บป่วยให้กับพี่น้องประชาชน จึงได้ไปศึกษาต่อแพทย์ทางเลือก การแพทย์แผนไทย และเรียนรู้ศาสตร์องค์ความรู้ของการแพทย์พื้นบ้านทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งก็ได้เรียนรู้จากบิดาของท่านที่รับราชการครู และเป็นหมอพื้นบ้านด้วย และท่านได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาการดูแลสุขภาพโดยคำนึงถึงกายกับจิตตามหลัก 8 อ. กับญาติธรรมชาวอโศก (มูลนิธิแพทย์วิถีธรรมแห่งประเทศไทย, 2567, ออนไลน์) จึงนำองค์ความรู้ที่ได้มาดูแลสุขภาพพี่น้องประชาชนแต่ก็เพียงช่วยได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

ต่อมานายสำเริง มีทรัพย์ หรือต่อมาเรียก อาจารย์หมอเขียว จึงได้นำองค์ความรู้ที่เป็นจุดเด่นของการแพทย์ทั้ง 4 แขนง (แพทย์แผนปัจจุบัน แพทย์ทางเลือก แพทย์แผนไทยการแพทย์พื้นบ้าน) และการดูแลสุขภาพตามหลัก 8 อ มาบูรณาการร่วมกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎก เพื่อหาวิธีส่งเสริมสุขภาพให้กับประชาชน รวมทั้งการรักษาป้องกันโรค และฟื้นฟูสุขภาพโดยรวมเมื่อนำความรู้ที่ได้ไปใช้ ปรากฏว่าใช้ได้ผลดี สามารถรักษาโรคของคนส่วนใหญ่ให้หายได้ทุกโรค ถึงแม้จะไม่สามารถรักษาให้หายได้ทุกคนอาจารย์หมอเขียว (ดร.ใจเพชร กล้าจน) ได้นำหลักการแพทย์วิถีธรรมหรือเรียกว่าเทคนิค 9 ข้อ (ยา 9 เม็ด) ไปรักษา

ผู้ป่วยฟรี พบว่ามีประชาชนกว่า 600,000 คนได้นำองค์ความรู้การดูแลสุขภาพตามหลักการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรมไปใช้ ทั้งที่เรียนรู้จากค่ายสุขภาพออนไซต์ และออนไลน์ เรียนรู้ผ่านสื่อโซเชียลมีเดีย ต่าง ๆ และจากผลการศึกษาวิจัยของ ดร. ใจเพชร กล้าจน (2553) เรื่อง ความเจ็บป่วยกับการดูแลสุขภาพแนวเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษาในกลุ่มตัวอย่าง 12,203 คน สุ่มตัวอย่างแบบง่าย 1,397 คน พบว่าผู้ป่วยมีอาการความเจ็บป่วยลดน้อยลงร้อยละ 92.41 (ใจเพชร กล้าจน. 2558: 669) ต่อมามีประชาชนไปรับการรักษามากขึ้น ทำให้ไม่สามารถให้บริการได้ทั่วถึง อาจารย์หมอเขียวจึงคิดหาวิธีที่จะทำให้ประชาชนเรียนรู้การดูแลสุขภาพด้วยตนเอง ไม่เช่นนั้น “หมอและคนไข้จะพากันป่วยตายไปด้วยกัน” ด้วยเหตุนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างศูนย์เรียนรู้การดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักการแพทย์วิถีธรรมจากศูนย์ฯ แห่งแรกซึ่งตั้งอยู่บ้านเลขที่ 114 หมู่ 11 ตำบลดอนตาล อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร จนต่อมาขยายสาขาไปทั่วทุกภาคของประเทศรวมถึงในต่างประเทศ รวมทั้งสิ้น 9 แห่ง กระทั่งถึงปัจจุบัน ศูนย์การเรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้ดำเนินงานมากว่า 30 ปี สิ่งที่เป็นเป้าหมายหลักคือ การพัฒนาส่งเสริมสุขภาพของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีเศรษฐกิจมั่นคง พึ่งตนเองได้ร่วมกันสร้างสรรค์สังคมและสิ่งแวดล้อมที่พึงประสงค์ รวมถึงการสร้างคนดีคืนให้กับสังคม เป็นการดำเนินงานช่วยเหลือสังคมฟรีภายใต้ชื่อมูลนิธิแพทย์วิถีธรรม เป็นองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร เป็นการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ คือ 1) เรียนรู้การดูแลสุขภาพตามเทคนิค 9 ข้อ (ยา 9 เม็ด) ตามหลักการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม 2) กิจกรรมส่งเสริมการพึ่งตนเองได้เช่น การทำบารายคัลเจอร์ (Baray Culture) การใช้พลังงานทางเลือก (แสงอาทิตย์) การทำนาแปลงเล็กการทำน้ำสกัดสมุนไพรพลังศีล การทำน้ำยาอเนกประสงค์การทำน้ำจุลินทรีย์พลังศีล ฯลฯ 3) กิจกรรมฝึกการเสียสละ แบ่งปัน ทำงานฟรี ได้แก่ตลาดวิถีธรรม แบ่งกลุ่มเข้าฐานเรียนรู้ แบ่งปันเมล็ดพันธุ์ กิ่งพันธุ์ แบ่งปันอาหารไร้สารพิษ ฯลฯ 4) กิจกรรมสร้างสรรค์สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้แก่ เรียนรู้การคัดแยกขยะกสิกรรมไร้สารพิษ ฯลฯ 5) กิจกรรมสร้างเครือข่ายคนดี ได้แก่การเรียนรู้ต่อเนื่องผ่านสื่อ Social Media (สื่อสารกลุ่มไลน์ ระบบ zoom และสื่ออื่น ๆ) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นต้น

การทำงานฟรีช่วยเหลือผู้คนและสร้างคนดีให้กับสังคมมาอย่างต่อเนื่องทำให้ ดร.ใจเพชร กล้าจน (อาจารย์หมอเขียว) ได้รับรางวัลยกย่องเชิดชูเกียรติหลายรางวัล อาทิ รางวัล “ข้าราชการโรงพยาบาลดีเด่น" โรงพยาบาลห้วยใหญ่ จังหวัดอำนาจเจริญ (2536), รางวัล "ต้นแบบคนดีแทนคุณแผ่นดิน" โดยเครือข่ายเดอะเนชั่น (2553), รางวัล "คนต้นเรื่องแห่งปี" จากรายการ คนค้นคนอวอร์ด ครั้งที่ 2 (2553), และในปีพ.ศ. 2555 ได้รับเกียรติบัตรยกย่องให้เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม เพื่อการพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง สำนักการแพทย์ทางเลือก กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข ในปี 2562 ได้รับรางวัล “เพชรแห่งเอเชีย” (Diamond of Asia Award) รางวัล “โล่สันติภาพโลก” (World Peace Shield Award) และรางวัล “การแพทย์วิถีธรรม คือมรดกล้ำค่านานาชาติ” (International Significant Heritage Place) จากมูลนิธิส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมสุรินทร์ และมูลนิธิศิลปวัฒนธรรม (SIF) จังหวัดสุรินทร์ (มูลนิธิแพทย์วิถีธรรมแห่งประเทศไทย, 2567, ออนไลน์)

จากผลการศึกษาทบทวนวรรณกรรมของผู้วิจัย พบว่า มีนักวิชาการท่านอื่น ๆ ได้ให้ความสำคัญกับภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณกันมาก เช่น ลัดดา จุลวงศ์ (2563) ศึกษาภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยากับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กรณีศึกษาโรงเรียนสัตยาใส ผลการวิจัยพบว่า (1) องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ได้แก่ 1) อดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค 2) วิสัยทัศน์ 3) เชื่อมั่นในความดีอย่างมั่นคง และ4) มีความรักและเห็นแก่ผู้อื่น (2) แนวคิดในการจัดการศึกษาของดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ประกอบด้วย 1) เป้าหมายการพัฒนาคนสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ 2) ออกแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อ ยกระดับจิตใจและ 3) พัฒนาจิตใจให้รักและเห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์จากข้อมูลที่กล่าวทั้งหมดทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา ภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณ ของ ดร.ใจเพชร กล้าจน กับการจัดการสุขภาพ ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเกิดประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจ และเป็นแบบอย่างของผู้นำเชิงจิตวิญญาณที่มุ่งสร้างประโยชน์เพื่อส่วนรวม และอีกทั้งได้เผยแพร่ผลการดำเนินงานและการสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ มีคุณค่าให้กับสังคมต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดการแพทย์วิถีธรรมการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตน

การแพทย์วิถีธรรม เป็นแนวทางการดูแลสุขภาพที่ผสานภูมิปัญญาพื้นบ้านไทยเข้ากับหลักธรรมชาติบำบัด โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวมทั้งกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ แนวทางนี้ได้รับการพัฒนาและเผยแพร่โดย นายแพทย์ ใจเพชร กล้าจน (หมอเขียว) ซึ่งได้ริเริ่มกระบวนการฟื้นฟูสุขภาพที่เรียกว่า “ยา 9 เม็ด” ที่มีหลักสำคัญอยู่ที่การพึ่งตนเองในการเยียวยาและป้องกันโรค (ใจเพชร กล้าจน, 2561) “ยา 9 เม็ด” ประกอบด้วย 9 วิธีดูแลสุขภาพตามธรรมชาติ ได้แก่

1. การล้างพิษ
2. การปรับสมดุลพลังงาน
3. การพักผ่อน
4. การรับประทานอาหารเป็นยา
5. การจัดการอารมณ์
6. การใช้สมุนไพร
7. การบริหารกาย
8. การใช้พลังธรรมชาติบำบัด
9. การพัฒนาจิตด้วยธรรมะหรือการทำจิตอาสา

หลักการดังกล่าวถือเป็นการบูรณาการองค์ความรู้แบบองค์รวม (Holistic Health) ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดขององค์การอนามัยโลก (WHO) ที่กำหนดว่าสุขภาพที่ดีไม่ใช่แค่การไม่มีโรค แต่ต้องครอบคลุมถึงสุขภาวะทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ (World Health Organization, 1948) มีงานวิจัยหลายฉบับที่

สนับสนุนประสิทธิภาพของแนวทางการแพทย์วิถีธรรม เช่น ศึกษาของสุนีย์ จันทร์เจริญ (2562) พบว่าผู้ป่วยโรคเรื้อรังที่เข้าร่วมกิจกรรมฟื้นฟูสุขภาพตามแนวแพทย์วิถีธรรม มีระดับความดันโลหิตและน้ำตาลในเลือดดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ การวิจัยของมหาวิทยาลัยมหิดล (2560) รายงานว่าการใช้ “อาหารเป็นยา” และการล้างพิษมีผลต่อระบบทางเดินอาหารและลดภาวะอักเสบในร่างกาย การดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนในแนวทางการแพทย์วิถีธรรมยังส่งผลกระทบเชิงบวกต่อชีวิตทั้ง 5 ด้าน คือ สุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม ปัญญา และจิตวิญญาณ โดยเฉพาะในมิติของ “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “การลดการพึ่งพาระบบบริการสาธารณสุข” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสุขภาพแบบองค์รวมในสังคมไทยร่วมสมัย (วุฒิชัย กปิลกาญจน์, 2564)

แนวคิดภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Leadership Theory) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากความพยายามในการตอบโจทย์ผู้นำยุคใหม่ ที่ต้องเผชิญกับปัญหาทางจริยธรรม ความหมายของการทำงาน และแรงจูงใจภายในซึ่งทฤษฎีนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นโดย Louis W. Fry (2003) โดยเสนอว่า ผู้นำไม่ควรเป็นเพียงผู้บริหารจัดการแต่ต้องสามารถปลุกพลังภายในของผู้ตามผ่านค่านิยมทางจิตวิญญาณ วิสัยทัศน์ที่มีความหมาย และการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม Fry (2003) อธิบายว่า ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ มีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ได้แก่

1. วิสัยทัศน์ (Vision) การสร้างเป้าหมายร่วมที่ลึกซึ้ง มีคุณค่า มากกว่าความสำเร็จทางวัตถุ

2. ความหวัง/ศรัทธา (Hope/Faith) ความเชื่อมั่นว่าเป้าหมายนั้นสามารถบรรลุได้ แม้ในสภาวะยากลำบาก

3. ความรักไม่แบ่งแยก (Altruistic Love) ความรักแบบไม่มีเงื่อนไข ความเมตตา การให้อภัย และการเห็นคุณค่าผู้อื่น

แนวคิดนี้ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาองค์กรที่มีความยั่งยืน (Fry & Nisiewicz, 2013) โดยเฉพาะในภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคนเช่น การศึกษา การแพทย์ และการทำงานจิตอาสา ตัวอย่างผู้นำที่สะท้อนภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณในบริบทไทย คือ ดร.ใจเพชร กล้าจน (หมอเขียว) ผู้ก่อตั้งแนวทางการแพทย์วิถีธรรม ซึ่งถือเป็นผู้นำจิตอาสาที่เน้นการให้ความรู้ด้านสุขภาพโดยไม่แสวงหาผลกำไร นำพาผู้คนกลับคืนสู่หลักธรรมชาติ ผ่านการดูแลสุขภาพด้วยตนเอง ทั้งยังเน้น “การนำด้วยความเสียสละ” และ “การพึ่งตนเพื่อผู้อื่น” ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะของภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณอย่างชัดเจน นิตยา อ่อนสุวรรณ (2561) ศึกษาภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณในกลุ่มผู้นำชุมชนจิตอาสา พบว่าองค์ประกอบอย่างความเมตตาและวิสัยทัศน์มีอิทธิพลต่อแรงจูงใจของผู้ตามอย่างมีนัยสำคัญ สุพรรณี พึ่งพระคุณ (2564) พบว่าภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณในองค์กรสุขภาพช่วยลดความเครียด เพิ่มคุณภาพชีวิตของบุคลากรและเสริมสร้างบรรยากาศแห่งการให้อภัยและการร่วมมือ การบูรณาการแนวคิดนี้เข้ากับแนวทางการแพทย์วิถีธรรม จึงไม่เพียงตอบสนองต่อเป้าหมายด้านสุขภาพกาย หากแต่ยังเชื่อมโยงไปถึงสุขภาวะทางใจ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการสร้างเครือข่ายจิตอาสาในระดับชุมชน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย โดยเน้นการดำเนินชีวิตอย่างมีสมดุลและยั่งยืนท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งประกอบด้วยหลัก 3 ประการสำคัญ ได้แก่

1. ความพอประมาณ (Moderation)
2. ความมีเหตุผล (Reasonableness)
3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง (Self-immunity)

และมีเงื่อนไขสำคัญคือ ความรู้ และคุณธรรม ในการนำไปใช้ แนวคิดนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในด้านสุขภาพได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในการ ส่งเสริมสุขภาพแบบยั่งยืน ที่เน้นการพึ่งพาตนเอง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการลดการพึ่งพาระบบบริการสุขภาพราคาแพง ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับแนวทางของ “แพทย์วิถีธรรม” ที่ส่งเสริมให้ประชาชนสามารถดูแลตนเองผ่านวิถีธรรมชาติ เช่น การรับประทานอาหารที่เหมาะสม การพักผ่อนให้เพียงพอ การจัดการอารมณ์ และการใช้สมุนไพรพื้นบ้านงานศึกษาของ จารุณี ทองทับ (2560) ระบุว่า การน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ช่วยลดพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพและส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ยั่งยืนโดยเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรและชุมชนชนบทนอกจากนี้ สุภัคชญา สายหยุด (2563) พบว่าการนำแนวคิดพอเพียงไปปรับใช้ในโครงการส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล ช่วยลดภาระค่ารักษาพยาบาล และเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลสุขภาพตนเองในมิติทางจิตวิญญาณ แนวคิดพอเพียงยังสอดคล้องกับหลัก “ความพอดี” และ “ความไม่ยึดติด” ซึ่งเป็นแก่นสำคัญของทั้งศาสตร์พระราชาและศาสตร์แห่งธรรมชาติบำบัด โดยเฉพาะในแนวทางแพทย์วิถีธรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์ “พึ่งตน” และ “มีภูมิคุ้มกันจากความยึดติดกับวัตถุภายนอก” เช่นเดียวกับหลักของ Self-immunity ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การวิจัยนี้อาศัยแนวคิดทฤษฎีทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำแนวคิดภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และแนวคิดการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนตามหลักการแพทย์วิถีธรรม โดยนำงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง และวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัย มากำหนดเป็นกรอบแนวความคิด ของการศึกษาวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

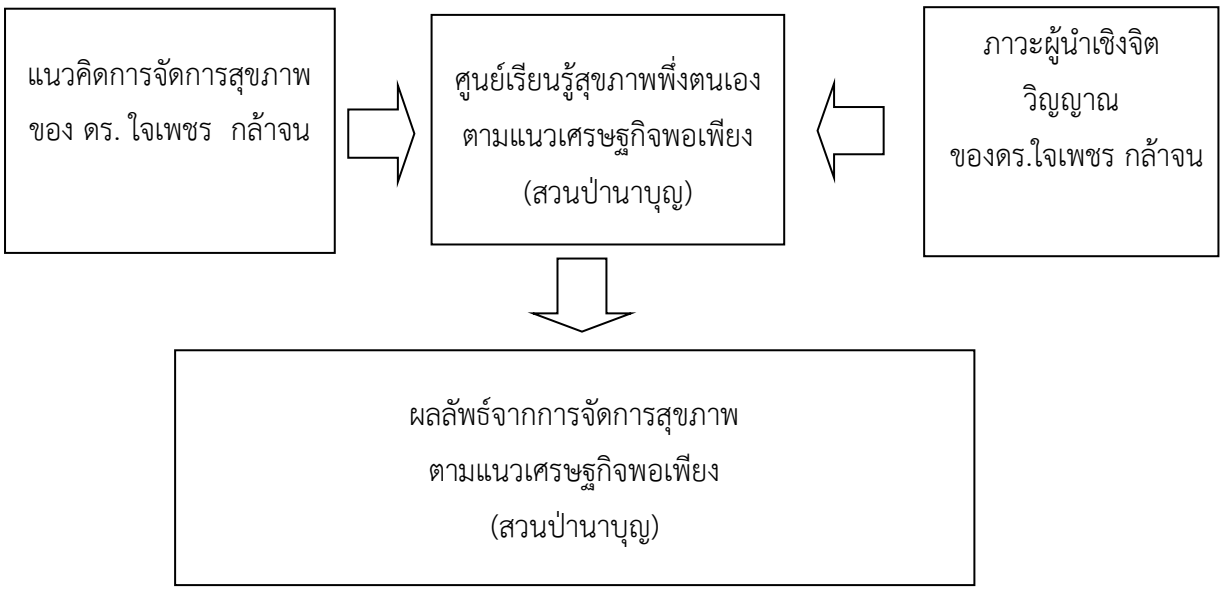

แผลภาพที 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดในการจัดการสุขภาพของ ดร.ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อศึกษาผลการจัดการสุขภาพของศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตน ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อนำเสนอภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.ใจเพชร กล้าจน

สมมติฐานในการวิจัย

1. การรับรู้แนวคิดแพทย์วิถีธรรมแบบ "ยา 9 เม็ด" มีผลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตน
2. การเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้แพทย์วิถีธรรมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพและเศรษฐกิจของผู้ปฏิบัติ
3. ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.ใจเพชร กล้าจน มีความสัมพันธ์กับการเกิดแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้เข้าร่วม

ระเบียบวิธีในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)โดยมุ่งเน้นการศึกษาอย่างลึกซึ้งจากข้อมูลเชิงพรรณนา เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ตามสภาพความเป็นจริงในบริบทของการดูแลสุขภาพแนววิถีธรรม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรเป้าหมาย ได้แก่

1. ดร.ใจเพชร กล้าจน จิตอาสาแพทย์วิถีธรรม ประจำศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
2. จิตอาสาแพทย์วิถีธรรม จำนวน 7 คน
3. ประชาชนที่เข้าร่วมค่ายสุขภาพแนวแพทย์วิถีธรรม จำนวน 7 คน

รวมทั้งสิ้นจำนวนผู้ให้ข้อมูล 15 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลจากผู้มีประสบการณ์ตรงและสามารถให้ข้อมูลได้อย่างลึกซึ้งและครอบคลุม

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลใช้เครื่องมือหลักคือ

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)
2. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร เช่น รายงานการวิจัย บทความวิชาการ หนังสือ และวารสารที่เกี่ยวข้อง
3. การสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลจากภาคสนาม

วิธีการดำเนินการวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูล

นักวิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนฯ โดยมีการบันทึกเสียงถอดเทป และจัดทำสรุปสาระสำคัญจากบทสัมภาษณ์ จากนั้นใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลและอธิบายผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้

ผลการวิจัย

แนวคิดในการจัดการสุขภาพของ ดร.ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์การเรียนรู้สุขภาพพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ชีวิตและสุขภาพที่ดีเพื่อความผาสุกแห่งตน สามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเองการดูแลตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการใช้สิ่งที่ประหยัดเรียบง่ายเป็นหลักยึดหลักแก้ปัญหาที่ต้นเหตุเป็นหลักและแก้ปัญหาที่ปลายเหตุเป็นรอง พึ่งตนเองเป็นหลักและพึ่งคนอื่นเป็นอันดับรอง

เพื่อเศรษฐกิจครัวเรือนที่มั่นคง คือการมีเศรษฐกิจมั่นคงโดยพึ่งตนเองเป็นหลัก มีความซื่อสัตย์และมีน้ำใจต่อกัน พึ่งตนเองในสิ่งที่เป็นประโยชน์ กินน้อยใช้น้อยที่สุดเท่าที่จะแข็งแรงที่สุด สังคมที่มีการแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในลักษณะมอบของดี ราคาถูก มีความซื่อสัตย์และมีน้ำใจแก่กัน และการได้ประสานพลังกับหมู่มิตรดีจะทำให้เศรษฐกิจมั่นคงยิ่งขึ้น เมื่อมีหมู่มิตรดีให้กันฟรีก็ได้ให้กันถูกก็ได้ ค่าใช้จ่ายจึงลดลง เมื่อดำรงชีวิตต้นทุนราคาถูก ประกอบกับมีความขยันขันแข็ง ทำกิจกรรมการงานที่เป็นประโยชน์ ทำกินน้อยใช้น้อยที่สุดเท่าที่ไม่ฝืดเคือง ที่เหลือจึงนำไปแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น

เพื่อการพึ่งพาตนเอง การพึ่งพาตนจะรวมถึงความสามารถพึ่งพาตนเองแบบพอเพียงได้ทุกด้าน ทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม การแก้ปัญหา การจัดการชีวิตและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งผลจากการมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นในส่วนที่ช่วยเหลือได้จะเกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและกันอย่างต่อเนื่องในที่สุด

เพื่อสร้างสรรค์สังคมและสิ่งแวดล้อมที่พึงประสงค์ ลักษณะของสังคมและสิ่งแวดล้อมที่พึงประสงค์คือทุกคนใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันภายในบรรยากาศสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยเดียวกัน สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต ได้แก่ ต้นไม้ พืชพรรณธัญญาหารที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิต สังคมนั้นประกอบด้วยคนดี มิตรดีและสิ่งแวดล้อมดีจะก่อหนุนให้เกิดปัจจัยนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์มีการใช้หลักอปริหานิยธรรมร่วมกัน

เพื่อสร้างคนดีให้สังคมและช่วยคนให้พ้นทุกข์ คือการทำประโยชน์ตนไปด้วย ล้างกิเลส ล้างสุขทุกข์หลอกออกไปให้ได้ พึ่งตนในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แล้วจึงเกื้อกูลช่วยเหลือผู้อื่นไปด้วย และสานพลังกับหมู่มิตรดีไปด้วย การช่วยคนให้พึ่งตนเองได้ และช่วยคนให้ได้รับประโยชน์สุขคือ สิ่งที่มีค่าที่สุดและเป็นประโยชน์ที่แท้จริงต่อตนเองและต่อผู้อื่น ทำให้ตนเองเป็นคนดีของสังคมก่อน ด้วยการถือศีล 5 เป็นอย่างน้อย เลิกอบายมุข รับประทานมังสวิรัติ ฟังมติหมู่กลุ่มคนดีมีศีล และทำงานไม่หวังผลตอบแทน ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ฝึกปฏิบัติธรรม สวดมนต์ไหว้พระ ขัดเกลาจิตใจระหว่างอบรมด้วยการฟังธรรม ทบทวนธรรม สนทนาธรรม ทำงานตามหน้าที่คือบำเพ็ญบุญตามฐานงานที่ได้รับมอบหมาย รวมถึงดูแลรักษาร่างกายด้วยหลักแพทย์วิถีธรรม ฝึกทบทวนรู้ใจตนเองด้วยหลักอริยสัจที่มาปฏิบัติตัวเหมือนกัน

ผลการจัดการสุขภาพของศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้

ศูนย์การเรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักการแพทย์วิถีธรรม เริ่มจากแนวคิดของ ดร.ใจเพชร กล้าจน ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยแก้ปัญหาความเจ็บป่วยทั้งจากผู้มารับบริการและผู้ให้บริการภาครัฐที่ไม่สมดุลกัน เนื่องจากผู้มารับบริการมีแนวโน้มเพิ่มจำนวนมากขึ้นจนภาครัฐไม่สามารถให้บริการได้ทั่วถึง และมีทรัพยากรไม่เพียงพอให้บริการผู้ป่วยที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น จากปัญหาดังกล่าวดร.ใจเพชร กล้าจน จึงสนใจไปศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก และพบว่าพระพุทธเจ้ามีวิชารักษาโรคทุกโรคที่ทรงบัญญัติไว้เป็นสิ่งมีค่าอย่างมากต่อชาวโลก และพระองค์ทรงพบวิชารักษาโรคทุกโรค โรคทุกโรคสามารถที่จะลดลงได้หรือหายได้แต่รักษาไม่ได้ทุกคน มีบางคนที่ประสบความสำเร็จในการรักษา เพราะมีทั้งคนที่ทำได้และทำไม่ได้ ขึ้นอยู่กับวิบากดีร้ายของแต่ละคน ดร.ใจเพชร กล้าจน ได้เรียนรู้และบูรณาการความรู้จากข้อดีของการแพทย์ทุกแผนที่กล่าวมา รวมทั้งได้นำมาบูรณาการกับคำสอนของพระพุทธเจ้า และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงรวมถึงหลักธรรมแบบบุญนิยม จึงได้เกิดแนวคิดการแพทย์วิถีพุทธซึ่งต่อมาเรียก การแพทย์วิถีธรรม หรือการแพทย์พุทธศาสตร์ ซึ่งได้พบว่าผู้ที่ใช้วิธีการนี้ 90 เปอร์เซ็นต์มีสุขภาพที่ดีขึ้นไม่ว่าจะเป็นโรคติดเชื้อหรือไม่ติดเชื้อซึ่งอาจารย์หมอเขียว ประสบความสำเร็จในการช่วยคนให้ลดหรือหายเจ็บป่วย

จากการช่วยเหลือผู้คนโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายของอาจารย์หมอเขียวและจิตอาสาแพทย์วิถีธรรม ในนามของมูลนิธิแพทย์วิถีธรรมแห่งประเทศไทยทำให้มีประชาชนเข้ามาเรียนรู้การเป็นหมอดูแลตัวเองตามหลักการแพทย์วิถีธรรมมากขึ้น ได้มีผู้คนมาสมัครใจเป็นจิตอาสาเพิ่มขึ้น มูลนิธิแพทย์วิถีธรรมแห่งประเทศไทยจึงจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านสุขภาพพึ่งตนแห่งแรกขึ้นที่สวนป่านาบุญ 1 ที่จังหวัดมุกดาหาร มีผู้ป่วยจากทั่วทุกภาคในประเทศเดินทางไปรับบริการและเพิ่มจำนวนมากขึ้น เกิดปัญหามีผู้เจ็บป่วยส่วนหนึ่งรวมทั้งผู้ป่วยที่บ้านอยู่ห่างไกลสวนป่านาบุญ 1 การเดินทางมาไม่สะดวก จึงได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงในต่างประเทศ ซึ่งในปัจจุบันมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้แล้วถึง 9 แห่ง

กิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้ กิจกรรมหลักของศูนย์การเรียนรู้เน้นกิจกรรมที่จำเป็นต่อสุขภาพโดยตรงทั้งสุขภาพทางใจสุขภาพทางกาย ทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงเหตุการณ์ที่จำเป็นที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่างๆ กิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ศูนย์สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงสวนป่านาบุญ ทั้ง 9 แห่ง มีการจัดกิจกรรมคล้าย ๆ กันดังนี้

การจัดค่ายสุขภาพ เป็นกิจกรรมหลักเพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับประชาชนที่สนใจเป็นระยะ ๆ มีทั้งคนที่เข้ามาเรียนรู้มาขอรับคำปรึกษาเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม โดยองค์ความรู้เน้นเรื่องการปรับสมดุลร้อนเย็นของร่างกายการเอาพิษออกจากร่างกาย 9 วิธี หรือเรียกว่าเทคนิค 9 ข้อ หรือยา 9 เม็ด มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับประชาชนในเรื่องของเทคนิค 9 ข้อ (ยา 9 เม็ด) ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มยาเม็ดเลิศ คือ การใช้ธรรมะรักษาโรคการรู้เพียรรู้พักเป็นยาเม็ดที่ 8 และเม็ดที่ 9 ส่วนยาเม็ดหลักคือยาเม็ดที่ 7 (เทคนิคข้อที่ 7) การรับประทานอาหารสุขภาพเพื่อปรับสมดุลร้อนเย็นร่างกายให้พอเหมาะและยาเม็ดที่ 6 ที่จำเป็นสำหรับการที่จะเป็นเม็ดหลักอีกเม็ดก็คือ

กดจุดโยคะ ลมปราณ ฝึกลมหายใจ หรือการออกกำลังกาย ที่ไม่หนักเกินไปตามภาวะของร่างกายส่วนกลุ่มยาเม็ดเสริมคือการระบายพิษออกจากร่างกายด้วยวิธีการต่าง ๆ 5 วิธีคือ (1) การรับประทานน้ำสมุนไพรปรับสมดุล (2) การกัวซาขูดพิษออกจากร่างกาย (3) การสวนล้างลำไส้ คือการดึงเอาพิษออกจากลำไส้ใหญ่ (4) การแช่มือแช่เท้าด้วยน้ำสมุนไพรที่ถูกกัน เป็นการดึงพิษออกจากร่างกายทางฝ่ามือฝ่าเท้า (5) การพอก ทา หยอด ประคบ อบ อาบ เช็ดด้วยน้ำสมุนไพรที่ถูกกัน (นิตยาภรณ์ สุระสาย, 2563)

การทำกสิกรรมไร้สารพิษ เนื่องจากมีผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพ จึงควรทำควบคู่กับการล้างพิษ โดยเน้นการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ผัก ผลไม้ และสมุนไพรไร้สารพิษ

การตั้งร้านค้ากองบุญ ในลักษณะพาณิชย์บุญนิยมหรือวิถีธรรม จำหน่ายผลิตภัณฑ์ดูแลสุขภาพเน้นการถอนพิษในราคาถูก รวมทั้งเพื่อเอื้อให้เกษตรกรผู้ผลิตจำหน่ายสินค้าเกษตรให้กับประชาชนในราคาถูก บางครั้งในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด หรือเท่าทุน หรือต่ำกว่าทุน และแจกฟรี

การจัดทำสื่อต่าง ๆ รวมถึงการให้บริการความรู้และข้อมูลแพทย์วิถีพุทธในรูปแบบสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือ วารสาร แผ่นพับ แผ่นการ์ดต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังได้จัดทำสื่อภาพและเสียงประเภท ดีวีดี วีซีดี และเอ็มพีสาม และให้คำปรึกษาปัญหาสุขภาพรายบุคคลโดยตรง (การให้บริการความรู้และข้อมูลแพทย์วิถีธรรมผ่านระบบอินเตอร์เน็ตที่เว็บไซต์หมอเขียวดอทเน็ต www.mokeaw.net. การให้บริการปรึกษาปัญหาสุขภาพและข้อมูลทาง LINE)

จัดบริการสนับสนุนทางวิชาการ โดยการสนับสนุนจิตอาสาที่สนใจเรียนต่อได้มีโอกาสเรียนต่อในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และ ปริญญาเอก เพื่อเตรียมบุคคลกรไว้รองรับองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนต่อไป เช่น การจัดตั้งสถาบันวิชาราม เพื่อให้บุตรหลานที่ต้องการเรียนระดับประถมหรือมัธยมได้เรียน เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับประชาชนได้เรียนรู้ว่ามีสถานศึกษาที่ปฏิบัติมุ่งตรงสู่ความพ้นทุกข์ ที่ได้รับการรับรองจาก สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา

จัดตั้งงานสาธารณูปโภค เช่น ฐานงานช่างซ่อมยานพาหนะ ฐานงานทำพลังงานทดแทน ฐานงานครัวสุขภาพ ฐานงานขยะ ตามความจำเป็น

ได้รับเชิญออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ต่าง ๆ

1. สารคดีธรรมชาติบำบัดพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ของสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7

2. สารคดี สุขภาพดี วิถีไทย ของกระทรวงศึกษาธิการ เผยแพร่ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11

3. รายการสุขภาพดีด้วย 8 อ. “สุขภาพแนวพึ่งตนแนวเศรษฐกิจพอเพียง” เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมเพื่อมวลมนุษยชาติ “บุญนิยมทีวี” (เดิมชื่อ FMTV)

4. รายการคนค้นคน “หมอเขียวศูนย์บาทรักษาทุกโรค” เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์โมเดิร์นไนน์

5. รายการมองโลก มองธรรม เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมบุญนิยมทีวี

6. รายการ เรื่องจริงผ่านจอ เผยแพร่ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5

7. รายการครูสร้างคน คนสร้างโลก ของ คุรุสภา ตอน “หมอเขียว” เยียวยาครอบครัวครู ซึ่งครอบครัวครูดูแล โดย สกสค. เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์โมเดิร์นไนน์

8. สารคดี ทางนำชีวิต ตอน “ธรรมะดับโรค” เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส

การจัดการความรู้ทำวิจัยและพัฒนาด้านวิชาการ จัดตั้งกลุ่มวิชาการเพื่อศึกษาวิจัยการใช้การแพทย์วิถีธรรม ในการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชน ซึ่งได้มีผู้สนใจเข้าร่วมทั้งหน่วยงานโรงพยาบาลของรัฐ สำนักสาธารณสุขจังหวัด เจ้าหน้าที่ด้านสาธารณสุข แพทย์ พยาบาล อสม. ร่วมกับภาคประชาชนที่เป็นจิตอาสาแพทย์วิถีพุทธร่วมกับสำนักการแพทย์ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ในการทำหลักสูตรการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม เพื่อการพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ร่วมกับสถาบันอาศรมศิลป์ เปิดหลักสูตรผู้ประกอบการสังคม ความถนัดแพทย์วิถีธรรม ร่วมกับการศึกษานอกโรงเรียน จัดหลักสูตรการแพทย์วิถีธรรมให้นักเรียนการศึกษานอกระบบและนักเรียนของกรมส่งเสริมการเรียนรู้ (สกร.) หรือการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) เดิมร่วมทำวิจัยกับโครงการกำลังใจในพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ในการฟื้นฟูผู้ต้องขังหญิง ได้แก่ เรือนจำกลางนครพนม เรือนจำจังหวัดภูเก็ต และทัณฑสถานเปิดโคกตาบัน จังหวัดสุรินทร์

การบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ เน้นจัดการตามความจำเป็นตามกำลังคนเป็นหลัก เนื่องจากทุกคนทำงานด้วยความเสียสละ คือไม่รับผลตอบแทนเป็นเงิน แต่ทำงานฟรีหรือ “ทำงานศูนย์บาท” จึงเปิดฐานงานตามกำลังคนที่มี ตามเวลาและงบประมาณ เป็นการทำงานอย่างประหยัด ฝึกฝนทำงานด้วยตนเองให้มากที่สุด โดยจะพึ่งพาว่าจ้างคนอื่นทำตามความจำเป็นเท่านั้น เน้นการบริหารแบบพึ่งตนเองเป็นหลัก บริหารการทำงานตามความถนัด และทำงานด้วยความตั้งใจบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อลดกิเลส ทุกคนจะเป็นผู้มีศีล 5 เป็นอย่างน้อย ลดละอบายมุขเป็นหลัก เป็นการบริหารที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อลดกิเลส จึงเหมาะกับผู้มีศีล ผู้ที่เป็นผู้บริหารหลักขององค์กรจะเป็นผู้ที่มีศีลสูงที่สุดในองค์กร เนื่องจากเป็นผู้มีพลัง มีบารมีความรู้ความสามารถสูง ส่วนผู้มีศีลรองลงมาก็จะบริหารตามฐานงานต่าง ๆ การบริหารโดยใช้ศีลเป็นหลัก ยึดหลักธรรม สาราณียธรรม 6 พุทธพจน์ 7 อปริหาณิยธรรม 7 มีเมตตากายกรรม วจีกรรม เมตตามโนกรรม แบ่งปันลาภแก่กัน เป็นสังคม “สาธารณโภคี” กินใช้ร่วมกัน มีศีลบริบูรณ์เสมอกัน อย่างน้อยปฏิบัติศีล 5 เป็นหลักแล้วก็มีความเห็นอย่างอาริยะเสมอกันที่จะปฏิบัติสู่ความพ้นทุกข์ไปด้วย ช่วยเหลือคนอื่นไปด้วย ชำระกิเลสสุขทุกข์หลอกออกไปด้วย ให้ได้สุขแท้ดีแท้ไปด้วยตามลำดับ

ผลจากการเข้าค่ายศูนย์การเรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

พบว่าประชาชนที่มาเข้าค่ายศูนย์การเรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ในด้านต่อไปนี้ 1) ด้านการพึ่งตนเอง รู้จักพึ่งตนและแบ่งปัน 2) ด้านสุขภาพมีสุขภาพดีขึ้น ความสามารถเป็นหมอดูแลตัวเองรักษาโรคได้ ได้ลดกิเลส ความทุกข์กาย ทุกข์ใจลดลง ยึดหลักธรรมะเป็นข้อปฏิบัติในดการดำเนินชีวิต 3) ด้านสังคม ได้มิตรดีมีจิตสาธารณะ เป็นจิตอาสา ทำงานฟรีเสียสละได้มากขึ้นได้พัฒนาภาวะผู้นำ 4) ด้านเศรษฐกิจ สามารถลดรายจ่าย รู้จักประหยัดเก็บออมมากขึ้น ลดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย

มีหลักธรรมะในการดำเนินชีวิต กินน้อยใช้น้อย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน ทำกสิกรรมไร้สารพิษ สามารถลดภาระหนี้สินลงได้ มีเศรษฐกิจที่มั่นคง

ปัญหาและอุปสรรค ปัญหาและอุปสรรคในการจัดศูนย์เรียนรู้ได้แก่ ความยากของการฝึกลดกิเลสในระยะแรก ๆ ขาดแคลนคลื่นพลังจิตอาสาคนหนุ่มสาวการจัดการที่ขาดประสิทธิภาพและขาดการกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.ใจเพชร กล้าจน พบว่าความสามารถในการจูงใจ โดยการสร้างวิสัยทัศน์ความน่าเชื่อถือ ศรัทธา ความรักและปรารถนาดี การให้ความสำคัญกับผลการปฏิบัติงานโดยการพัฒนาศักยภาพขององค์กรในเชิงบวก เพื่อให้กลุ่มหรือองค์การบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ดังแผนภาพที่2 รูปแบบภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.ใจเพชร กล้าจน

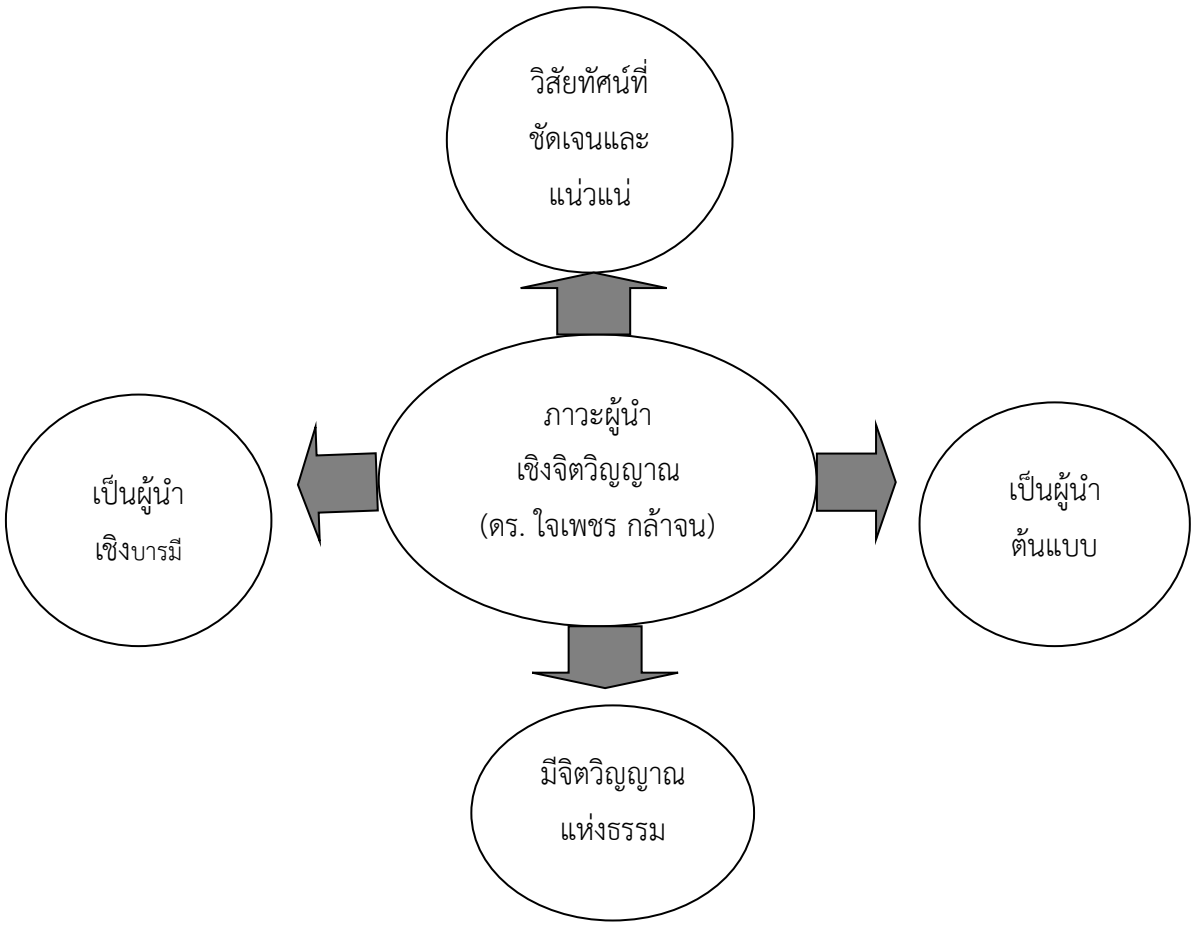

แผนภาพที่ 2 รูปแบบภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.ใจเพชร กล้าจน

วิสัยทัศน์ที่ชัดเจนและแน่วแน่ ดร. ใจเพชร กล้าจน มีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนแน่วแน่ ในด้าน 1) การพึ่งตนและช่วยคนให้พ้นทุกข์ 2) ด้านเพิ่มศีลสืบทอดศาสนา 3) ด้านการถ่ายทอดวิสัยทัศน์สู่การปฏิบัติ

เป็นผู้นำต้นแบบ ดร.ใจเพชร กล้าจน เป็นผู้นำต้นแบบ ในด้าน 1) ด้านความเชื่อมั่น 2) ด้านความอดทน 3) ด้านแรงจูงใจ 4) ด้านความจงรักภักดี 5) ด้านความหวัง ความศรัทธา (เป็นต้นแบบของความหวังและความศรัทธา)

มีจิตวิญญาณแห่งธรรม ดร. ใจเพชร กล้าจน มีจิตวิญญาณแห่งธรรม ในด้าน 1) ด้านความเมตตา 2) ด้านความกล้าหาญ 3) ด้านการให้อภัย 4) ด้านการนอบน้อม

เป็นผู้นำเชิงบารมี ดร. ใจเพชร กล้าจน เป็นผู้นำเชิงบารมีในด้าน 1) ความไว้วางใจเชื่อถือ 2) ความซื่อตรงคุณธรรมความดี 3) ช่วยเหลือความเอาใจใส่ 4) ความมีจิตสำนึก

ผลการเปลี่ยนแปลงของภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ

ภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจน ที่ถ่ายทอดออกมาผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักการแพทย์วิถีธรรมเกิดผลลัพธ์เชิงประจักษ์ ในด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านสุขภาพ ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ผู้คนที่นำองค์ความรู้ของแพทย์วิถีธรรมไปปฏิบัติ พบว่าความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ดีขึ้นถึงหายขาด สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างผาสุกบางคนเจ็บป่วยใกล้ตาย หมดที่พึ่งหมดความหวังที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปในโลกนี้แล้วแต่เมื่อมาตั้งใจปฏิบัติตามเทคนิค 9 ข้อ ยา 9 เม็ด แล้วอาการดีขึ้นโรคภัยไข้เจ็บที่เป็นอยู่ก็หายขาดได้เลิกใช้ยาแผนปัจจุบัน ในด้านจิตใจจากบางคนที่เคยหลงในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เคยเป็นคนมักโกรธ เอาแต่ใจตัวเอง เป็นคนหัวดื้อ ไม่ฟังใคร มักเพ่งโทษผู้อื่นเมื่อมาลดละเลิกการรับประทานเนื้อสัตว์ คบคุ้นหมู่มิตรดีลดละเลิกอบายมุข ปฏิบัติเทคนิคข้อที่ 8 ข้อที่ 9 แล้วทำให้เป็นคนใจเย็นลง มองโลกในแง่ดีมากขึ้นยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นทำให้พิษที่จะเกิดขึ้นจากสุขภาพจิตไม่ดีลดน้อยลงไปตามลำดับความทุกข์กายทุกข์ใจตลอดจนทุกข์จากเรื่องร้าย ๆ ที่เข้ามาในชีวิตก็ลดลง มีความสุขมากขึ้น

ด้านเศรษฐกิจ หลังจากที่ผู้คนได้มาปฏิบัติศีล ลดละอบายมุข ลดละเลิกการรับประทานเนื้อสัตว์ ทำให้มีเงินเหลือเก็บเพิ่มขึ้นไม่ได้จ่ายค่าซื้อเสื้อผ้าราคาแพงไม่ฟุ่มเฟือยใช้แต่สิ่งที่จำเป็น ซึ่งมีในหลักธรรมะ ในบททบทวนธรรม รวมทั้งลดค่าใช้จ่ายเรื่องค่ารักษาพยาบาล ลงไปได้มาก มีเวลาว่างเพิ่มขึ้นเพราะไม่เสียเวลาไปรอคอยพบแพทย์อีกต่อไปรวมทั้งได้เรียนรู้การทำกสิกรรมไร้สารพิษการผลิตปุ๋ยใช้เองง่าย ๆ การทำบาลายคัลเจอร์ การเรียนรู้การชุบชีพพืชการทำน้ำยาเอนกประสงค์ ใช้เองฯลฯ ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากและยังมีตลาดวิถีธรรม ที่ได้เรียนรู้การแบ่งปันขายสินค้าราคาต่ำกว่าท้องตลาดขาดต่ำกว่าทุน ขายเท่าทุน และแจกฟรีผู้คนที่มาเข้าค่ายสุขภาพ ได้ปลูกผักผลิตอาหารไร้สารพิษ สร้างอาหารที่ดีต่อสุขภาพขึ้นมาได้เองพึ่งตนเองได้ทำให้เศรษฐกิจในครัวเรือนมั่นคง

ด้านสังคม การใช้ชีวิตในศูนย์เรียนรู้เป็นสังคมของหมู่มิตรดีที่มาตั้งใจปฏิบัติธรรม ลดละเลิกอบายมุข เป็นตัวอย่างให้กับผู้คนที่เข้ามาเรียนรู้ในค่ายสุขภาพพึ่งตนเป็นสังคมของคนที่เอื้อเฟื้อเสียสละแบ่งปันคนที่มาอบรมได้ซึมซับและนำได้ปฏิบัติต่อที่บ้านผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติตามศาสตร์ของแพทย์วิถีธรรมจะมีจิตสาธารณะเสียสละ

เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันทำให้ได้นำผลผลิตที่เหลือกินเหลือใช้ของตนเองไปแบ่งปันรวมทั้งแบ่งปันแรงกายแรงปัญญา และทุนรอนตามกำลังทรัพย์ของตนเอง ให้กับเพื่อนบ้านและสังคมรอบข้างนอกจากผู้มาเข้าค่ายได้สังคมใหม่ ได้อยู่ในสังคมของคนดีแล้ว ผู้ที่มาเข้าค่ายก็นำไปต่อยอด สร้างสังคมในหมู่บ้านหรือชุมชนของตนเองเกิดเป็นสังคมในอุดมคติที่ผู้คนแสวงหาซึ่งผลลัพธ์จากการเปลี่ยนแปลงของผู้นำทางจิตวิญญาณนี้ ทำให้ผู้ที่มาเรียนรู้ได้ลอกเลียนแบบได้ทำตามตัวอย่างต้นแบบของคนดี ที่มีคุณค่าต่อโลกและมวลมนุษยชาติอย่างมหาศาลเป็นต้นแบบของคนดีในสังคม และค่อย ๆขยายผลเข้าไปในสังคมเรื่อยๆ เกิดมีคนดีในสังคมเพิ่มขึ้น ทำให้มีบุคคลต้นแบบให้กับคนในสังคม และส่งต่อให้กับบุตรหลานญาติมิตร ต่อไป

ด้านปัญญา มีการเปลี่ยนแปลงด้านปัญญา ทำให้ผู้ที่เข้ามาเรียนรู้มีปัญญาที่จะนำพาให้ตัวเองพ้นทุกข์มีปัญญารู้ว่า อบายมุขเป็นสิ่งไม่ดี เป็นสุขลวงสุขไม่ยั่งยืนถาวร สุขชั่วคราวก็หายไป มีปัญญาที่จะฆ่ากิเลสความโลภความโกรธ ความหลง ลงได้และสิ่งที่สำคัญคือ มีปัญญาในการเป็นผู้ให้มากกว่าจะเป็นผู้รับเป็นผู้ที่เสียสละแบ่งปันสามารถทำงานฟรี ช่วยเหลือผู้คนได้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

ด้านนวัตกรรม เกิดนวัตกรรมสังคม “นวัตกรรมการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนตามหลักการแพทย์วิถีธรรม” เป็นการดูแลสุขภาพที่ใช้หลักการพึ่งตนเองและช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ได้เหมือนกับตนเอง เรียนรู้การเป็นหมอรักษาตนเอง ใช้ธรรมะตามคำสอนของพระพุทธเจ้า (ลดกิเลสรักษาโรค) ตามเทคนิค 9 ข้อ (ยา 9 เม็ด) ที่ส่งเสริมให้คนพึ่งตนเองได้ทั้ง 5 มิติได้แก่ มิติด้านร่างกายมิติด้านจิตใจมิติด้านสังคม มิติด้านสิ่งแวดล้อม และมิติด้านเศรษฐกิจ เป็นการสร้างคนดีให้กับสังคม โดยเริ่มต้นที่ตนเองก่อน เกิดเป็นสังคมในอุดมคติ สังคมของหมู่มิตรดี ที่พึ่งตนได้เสียสละแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ผู้วิจัยสรุปได้ดังแผนภาพที่ 3

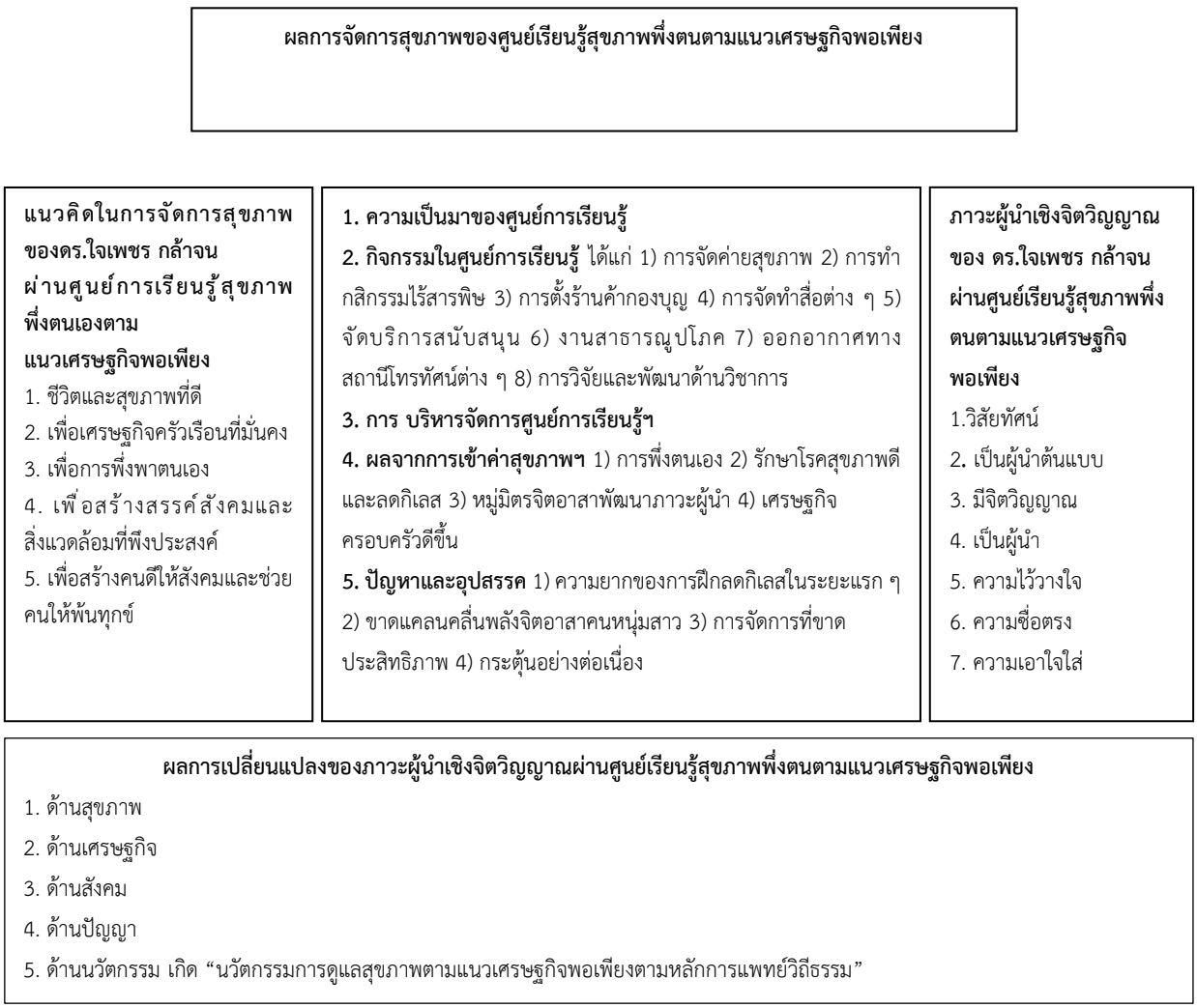

แผนภาพที่ 3 ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณ ของ ดร. ใจเพชร กล้าจน กับการจัดการสุขภาพผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีประเด็นอภิปรายตามวัตถุประสงค์ดังนี้

แนวคิดในการจัดการสุขภาพของ ดร.ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

พบว่าเป็นการส่งเสริมให้คนได้เรียนรู้การพึ่งตนเองด้วยการใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น หรือในพื้นที่ เป็นสิ่งของที่ใกล้ตัวหาได้ง่าย และไม่มีโทษ ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกพืชไร้สารพิษ หรือทำกสิกรรมไร้สารพิษเพื่อ

ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น และยังส่งผลดีต่อสุขภาพ ที่ได้พึ่งพาสินค้าตามท้องตลาดที่เสี่ยงต่อการใช้สารเคมีเป็นอันตรายต่อสุขภาพ นอกจากนี้ศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักการแพทย์วิถีธรรม ยังส่งเสริมให้ประชาชนได้เรียนรู้การนำหลักธรรมะแท้ ๆของพระพุทธเจ้า ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ฝึกฝนการลดละกิเลส การปฏิบัติศีล 5 ลดละอบายมุข ฝึกการใช้ชีวิตแบบพอเพียงเรียบง่ายลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ลดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยขยันขันแข็งในการทำมาหากิน ส่วนที่เหลือ ก็แจกจ่ายแบ่งปันซึ่งจะเป็นภูมิคุ้มกันจิตใจและเรื่องร้ายที่จะเกิดขึ้นส่งผลดีต่อการใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดีพบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของแก้วบุญเกื้อ ศรีลิขิตตานนท์ (2560) เรื่องศึกษาวิเคราะห์การรับรู้และการปฏิบัติตนในเศรษฐกิจชุมชน ตามหลักคิดเศรษฐกิจพอเพียงและหลักคิดเศรษฐกิจบุญนิยม กรณีศึกษาชมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อวิเคราะห์การรับรู้หลักคิดเศรษฐกิจพอเพียงและหลักคิด เศรษฐกิจบุญนิยมของชาวอโศกพร้อมทั้งศึกษาการปฏิบัติตนในเศรษฐกิจชุมชน ตามหลักคิด เศรษฐกิจพอเพียงและหลักคิดเศรษฐกิจบุญนิยมที่ราชธานีอโศก พบว่าระดับการรับรู้หลักคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมากที่สุด

ผลการจัดการสุขภาพของศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

พบว่าประชาชนที่ผ่านการอบรมจากค่ายสุขภาพฯ สามารถพึ่งตนเองได้มี อริยศีล อริยจิต อริยปัญญา คือสามารถปฏิบัติศีล 5 ลดละอบายมุข รักษาโรคเบื้องต้นให้กับตัวเองได้และ รู้จักการดูแลสุขภาพ ป้องกันไม่ให้ตนเองเจ็บป่วย มีสุขภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงขึ้น และยังได้พบกับสังคมของหมู่มิตรดีได้ฝึกการเป็นผู้นำ การเสียสละการเป็นผู้ให้ โดยไม่คิดหวังสิ่งตอบแทน ตลอดจนส่งผลให้เศรษฐกิจในครอบครัวดีขึ้น จากการได้ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลงได้ สอดคล้องกับ การศึกษาของนิตยาภรณ์ สุระสาย, สุภาภรณ์ ใจการุณ และเผ่าไทยวงศ์คำเหลา (2559: 301) ศึกษาวิจัยผลของโปรแกรมสร้างเสริมสุขภาพด้วยการแพทย์วิถีธรรมเพื่อการพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงต่อพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพและภาวะสุขภาพของผู้ต้องขังหญิง เรือนจำกลางนครพนมเป็นการวิจัยกึ่งทดลอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้ การรับรู้ความสามารถตนเอง และพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ และสุขภาวะ ผลการศึกษาพบว่า หลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยความรู้เรื่องการสร้างเสริมสุขภาพด้วยการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม การรับรู้ความสามารถตนเองต่อการปฏิบัติสร้างเสริมสุขภาพด้วยการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้วยการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม สูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (p-value <.001) และหลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยดัชนีมวลกาย ความดันโลหิตตัวบน ความดันโลหิตตัวล่าง ระดับน้ำตาลในเลือด ไขมันโคเลสเตอรอล และไขมันไตรกลีเซอไรด์ลดลงกว่า ก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (p-value<.05)

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

พบว่า ดร. ใจเพชร กล้าจน 1) มีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนและแน่วแน่ ในการพัฒนาคนให้ลดทุกข์ในหลายด้าน 2) เป็นผู้นำต้นแบบ 3) มีจิตวิญญาณแห่งธรรม 4 เป็นผู้นำเชิงบารมี ดร.ใจเพชร กล้าจน มีจิตวิญญาณแก้วกล้าอาจหาญศรัทธาและเชื่อมั่นว่าจะพาผู้คนให้พ้นจากทุกข์ได้ มีความกล้าที่จะยืนหยัดสืบสานศาสนาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างสัมมาทิฐิ มีความเมตตากรุณาต่อมวลมนุษยชาติ ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องกับการศึกษาของ ลัดดา จุลวงศ์ (2563) ศึกษาภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยากับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กรณีศึกษาโรงเรียนสัตยาใสซึ่งผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ได้แก่ (1) อดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค (2) วิสัยทัศน์ (3) เชื่อมั่นในความดีอย่างมั่นคง และ (4) มีความรักและเห็นแก่ผู้อื่น 2) แนวคิดในการจัดการศึกษาของดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ประกอบด้วย (1) เป้าหมายการพัฒนาคนสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ 2. ออกแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อ ยกระดับจิตใจและ (3) พัฒนาจิตใจให้รักและเห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยากับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มุ่งส่งเสริมพัฒนาคนให้มีศักยภาพ และเป็นทรัพยากรที่มีค่าของสังคมสอดคลอดงกับภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ที่ส่งเสริมและสร้างสรรค์คนดีให้กับสังคมสามารถพึ่งตนเองได้ ไม่เป็นภาวะของผู้อื่น และสังคมและยังเป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือแบ่งปัน ซึ่งกันและกัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พลวัต แสงสีงาม (2563) ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำชิงจิตวิญญาณของผู้บริหารโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 3 แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของผู้บริหารโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 3 มีทั้งหมด 4 คุณลักษณะ ประกอบด้วย 1) การสร้างศรัทธา 2) การกำหนดวิสัยทัศน์ 3) การสร้างความหวัง 4) การสร้างความไว้วางใจ

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

1. ศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักการแพทย์วิถีธรรม เป็นศูนย์เรียนรู้ในการจัดการสุขภาพแบบพึ่งตนเอง เปิดให้บริการแก้บุคคลทั่วไปที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ฟรี โดยการดำเนินงานของจิตอาสาแพทย์วิถีธรรมที่อยู่ประจำศูนย์เรียนรู้ มีศูนย์อยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ และในต่างประเทศ รวมทั้งสิ้น 9 แห่งเป็นแนวคิดในการจัดการสุขภาพแบบพอเพียงเรียบง่ายโดย ดร.ใจเพชร กล้าจน (อาจารย์หมอเขียว) ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม ผู้ที่ผ่านการอบรมในศูนย์เรียนรู้ และสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติได้พบว่า มีพฤติกรรมสุขภาพ และวิถีชีวิตเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น สามารถช่วยลดทุกข์กาย ทุกข์ใจ และเรื่องร้ายที่เข้ามาในชีวิตได้ สรุปได้ 4 ข้อดังนี้ 1) สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ และสังคมสิ่งแวดล้อม 2) มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงขึ้นการเจ็บไข้ได้ป่วยลดลง 3) ได้เพื่อนใหม่ที่เรียกว่าหมู่มิตรดีซึ่งเป็นกลุ่ม

คนที่พึ่งตนเองได้แล้วพากันตั้งใจพากเพียรลดกิเลส ช่วยเหลือสังคมมีจิตสาธารณะ เป็นจิตอาสา ทำงานฟรี 4) เศรษฐกิจในครอบครัวดีขึ้น สามารถลดรายจ่าย มีหลักธรรมะในการดำเนินชีวิต กินน้อยใช้น้อย ถ้าเหลือก็แบ่งปัน สามารถลดภาระหนี้สินลงได้มีเศรษฐกิจที่มั่นคง

2. ดร. ใจเพชร กล้าจน เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของจิตอาสาแพทย์วิถีธรรมเป็นต้นแบบของการเสียสละ มีภาวะผู้นำ1) วิสัยทัศน์ที่ชัดเจนและแน่วแน่ 2) เป็นผู้นำตนแบบ 3) มีจิตวิญญาณแห่งธรรม และ 4) เป็นผู้นำเชิงบารมี

3. ผลลัพธ์เชิงประจักษ์เกิดการเปลี่ยนแปลง ที่ได้จากศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตน 5 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านสุขภาพทั้งด้านร่างกายและจิตใจ 2) ด้านเศรษฐกิจ 3) ด้านสังคม 4) ด้านปัญญา 5) ด้านนวัตกรรมเกิดนวัตกรรมสังคม “นวัตกรรมการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนตามหลักการแพทย์วิถีธรรม”

ผลการศึกษาภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณของ ดร. ใจเพชร กล้าจนกับการจัดการสุขภาพผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ดังแสดงในภาพที่ 4

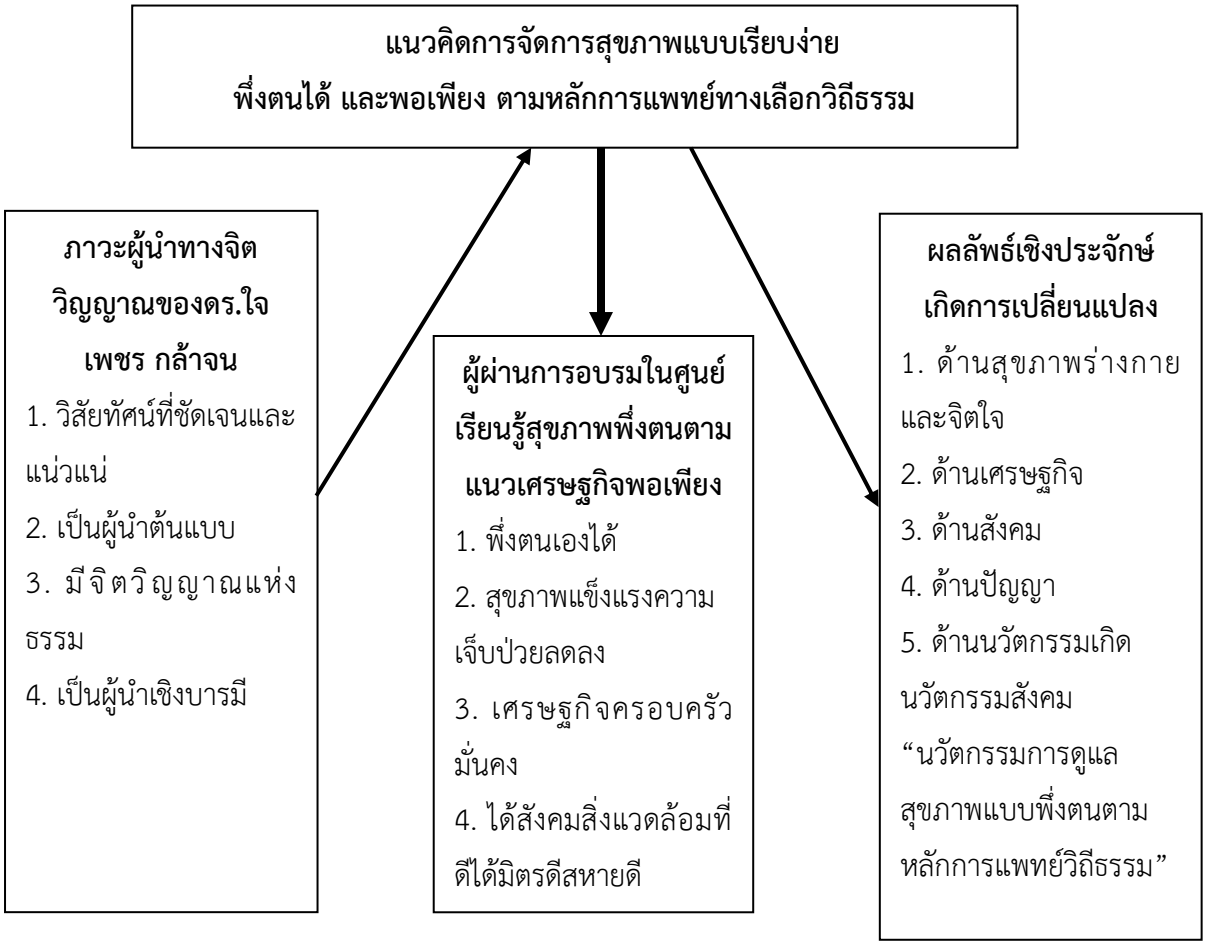

แผนภาพที่ 4 แนวเศรษฐกิจพอเพียง

สรุป

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบแนวคิด และผลลัพธ์จากการจัดการสุขภาพตามแนวทางของ ดร. ใจเพชร กล้าจน ซึ่งถ่ายทอดผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการใช้หลักการแพทย์วิถีธรรมควบคู่กับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม เศรษฐกิจ และปัญญาจากผลการศึกษา พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์สามารถพัฒนาศักยภาพในการพึ่งตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรมในหลายมิติ ได้แก่ ด้านการพึ่งตนเอง ผู้เข้าร่วมมีความสามารถในการดูแลสุขภาพของตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาระบบสาธารณสุขภายนอกมากนัก มีจิตสำนึกในการแบ่งปัน และมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมมากขึ้น ด้านสุขภาพ สุขภาพโดยรวมดีขึ้น ทั้งในมิติร่างกายและจิตใจ ผู้เข้าร่วมมีทักษะในการเป็นหมอของตนเอง สามารถดูแล รักษา และฟื้นฟูสุขภาพโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวทางธรรมชาติ ลดความทุกข์กายทุกข์ใจ และมีแนวทางชีวิตที่สอดคล้องกับหลักธรรมะ ด้านสังคม เกิดการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชน ผู้เข้าร่วมมีจิตอาสา เสียสละเพื่อส่วนรวม และสามารถพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับผู้อื่นในสังคม ด้านเศรษฐกิจ ผู้เข้าร่วมมีพฤติกรรมการใช้จ่ายอย่างพอเพียง รู้จักประหยัด ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น และสามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของตนเองได้ โดยยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย รวมถึงมีการทำเกษตรอินทรีย์ซึ่งช่วยลดต้นทุนและเพิ่มคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการดำเนินงานของศูนย์ ยังพบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ อาทิ ความยากในการฝึกควบคุมกิเลสในช่วงเริ่มต้น ขาดแคลนพลังจิตอาสาจากคนรุ่นใหม่ การจัดการที่ยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ และขาดการสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในระยะยาว นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่าภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของ ดร.ใจเพชร กล้าจน มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้ฯ สู่ความสำเร็จ โดยผู้นำมีคุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ วิสัยทัศน์ที่ชัดเจน การเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิต มีจิตวิญญาณแห่งธรรม และมีบารมีในการจูงใจผู้คนด้วยความศรัทธาและเมตตา ซึ่งภาวะผู้นำในลักษณะนี้ ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ในเชิงประจักษ์ทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยเฉพาะการพัฒนาแนวทางนวัตกรรมใหม่ในการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนที่สามารถเป็นต้นแบบให้กับการจัดการสุขภาพในระดับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป การจัดการสุขภาพตามแนวทางของ ดร.ใจเพชร กล้าจน ผ่านศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เป็นรูปแบบหนึ่งของการส่งเสริมสุขภาวะที่มีศักยภาพสูง เนื่องจากสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในหลายมิติ ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยมีภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัย

1. ควรจัดระบบและสร้างแรงจูงใจทั้งแรงจูงใจภายนอกและแรงจูงใจภายในเพื่อให้คลื่นพลังจิตอาสาคนหนุ่มสาวมาเข้าร่วมในการจัดการและการสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์สุขภาพพึ่งตน

2. ควรมีการเผยแพร่แนวทางการดูแลสุขภาพพึ่งตนตามหลักการแพทย์วิถีธรรม ให้กับประชาชนที่สนใจและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพของประชาชนได้เรียนรู้ และนำไปปฏิบัติ

3. ควรมีการเผยแพร่วิธีการจัดการสุขภาพของศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้คนในสังคมนำมาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพิสูจน์ผลการรักษาสุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงว่าแก้ปัญหาในการรักษาโรคได้ยั่งยืนตามหลักแพทย์ทางเลือก

2. ควรมีการทำวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) เกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณและอุดมการณ์ของ ดร.ใจเพชร กล้าจน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (ม.ป.ป.). *สารคดีสุขภาพดี วิถีไทย.*

แก้วบุญเกื้อ ศรีลิขิตตานนท์. (2560). *วิเคราะห์การรับรู้และการปฏิบัติตนในเศรษฐกิจชุมชน ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและหลักเศรษฐกิจบุญนิยม:*กรณีศึกษาชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี.

ใจเพชร กล้าจน. (2553). *ความเจ็บป่วยกับการดูแลสุขภาพแนวเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักแพทย์ทางเลือกวิถีพุทธของศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตน ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง สวนป่านาบุญอำเภอดอนตาลจังหวัดมุกดาหาร.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ใจเพชร กล้าจน. (2561). *การดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนด้วยยา 9 เม็ด.* มูลนิธิแพทย์วิถีธรรมแห่งประเทศไทย.

ใจเพชร กล้าจน. (2558). *จิตอาสาแพทย์วิถีธรรมวิถีพุทธเพื่อมวลมนุษยชาติ.* ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค (สาธารณสุขชุมชน), มหาวิทยาลัยสุรินทร์.

จารุณี ทองทับ. (2560). การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวันของชุมชน. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี,* 9(1), 22–36.

นิตยาภรณ์ สุระสาย. (2559). *ผลของโปรแกรมสร้างเสริมสุขภาพด้วยการแพทย์วิถีธรรมเพื่อการพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ต่อพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพและภาวะสุขภาพของผู้ต้องขังหญิง เรือนจำกลาง*

นครพนม. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสร้างเสริมสุขภาพ มหาวิทยาลัย ราชภัฏอุบลราชธานี.

นิตยาภรณ์ สุระสาย. (2563). *รูปแบบการบูรณาการวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์วิถีธรรม,* วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

นิตยา อ่อนสุวรรณ. (2561). ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของผู้นำชุมชนจิตอาสา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี,* 10(1), 112–128.

พลวัต แสงสีงาม. (2563). *แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของผู้บริหารโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษาบุรีรัมย์ เขต 3*, ปริญญามหาบัณฑิต.

มูลนิธิแพทย์วิถีธรรมแห่งประเทศไทย, (2567), *ประวัติและผลงานหมอเขียว.*

ลัดดา จุลวงศ์. (2563). *ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยากับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ : กรณีศึกษาโรงเรียนสัตยาใส*, ปริญญาดุษฎีบัณฑิต,วิทยาลัยมหาวิทยาลัยพะยา.

มหาวิทยาลัยมหิดล. (2560). *ผลของการล้างพิษและอาหารเป็นยาต่อระบบทางเดินอาหาร.* คณะสาธารณสุขศาสตร์.

มูลนิธิแพทย์วิถีธรรมแห่งประเทศไทย. (2567). *ชีวประวัติและผลงานของดร.ใจเพชร กล้าจน (หมอเขียว).*

ลัดดา จุลวงศ์. (2563). *ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วีโอเอ. 2565. *อนามัยโลกชี้โรคจากพฤติกรรม ภัยเงียบคร่าชีวิต 41 ล้านคนทั่วโลก.*

วุฒิชัย กปิลกาญจน์. (2564). การส่งเสริมสุขภาพแบบองค์รวมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารวิจัยสังคมและสุขภาพ,* 9(2), 45–58.

สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สารคดีธรรมชาติบำบัดพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง.*

สุภัคชญา สายหยุด. (2563). การส่งเสริมสุขภาพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนระดับตำบล. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต,* 8(2), 83–94.

สุพรรณี พึ่งพระคุณ. (2564). ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณในองค์กรสุขภาพ. *วารสารวิชาการสาธารณสุข*, 30(2), 95–110.

สุนีย์ จันทร์เจริญ. (2562). ผลของการฟื้นฟูสุขภาพตามแนวแพทย์วิถีธรรมต่อผู้ป่วยโรคเรื้อรัง. *วารสารวิจัยสุขภาพชุมชน,* 6(1), 15–30.

ริตชี, ฮ. (2562). *สถิติการเสียชีวิตจากโรคไม่ติดต่อทั่วโลก.* ใน Role, อ็อกซ์ฟอร์ด มาร์ติน สกูล.

อนรรฆพร ลายวิเศษกุล, 2564, 7 *กลุ่มโรคร้ายที่คนไทยเสียชีวิตมากที่สุด.*

ฮันนาห์ ริตชี, Role,อ็อกซ์ฟอร์ด มาร์ติน สกูล, 2562, *สาเหตุการตายของคนทั่วโลกบอกอะไรเราได้บ้าง.*

World Health Organization. (2025.) *Health and Well-Being*.

Fry, L. W. (2003). Toward a theory of spiritual leadership. *The Leadership Quarterly*, 14(6), 693–727.

Fry, L. W., & Nisiewicz, M. S. (2013). *Maximizing the triple bottom line through spiritual leadership*. Stanford University Press.